

Griekenland: een geschiedenis van migratie

IOANNIS GEORGAKOPOULOS

Grieken en migratie is een combinatie die al sinds de oudheid bekend is. Duizenden jaren geleden zochten Griekse zeelui nieuwe horizons op en stichtten handelsnederzettingen rond de Middellandse en de Zwarte zee. Tijdens de Ottomaanse overheersing kreeg migratie een meer dwingend karakter en trokken vele Grieken richting West-Europese steden zoals Venetië, Marseille, Parijs, maar ook naar aloude Griekse handelscentra zoals Alexandrië of steden in de Krim. Bij deze tweede migratiebeweging speelden niet alleen economische redenen een rol, maar golden vaak ook culturele en educatieve motieven. Het is echter op de moderne Griekse samenleving dat migratie haar grootste stempel heeft gedrukt.

Als vertaler van opleiding wil ik om te beginnen een lexicale eigenaardigheid aankaarten: in de Nieuwgriekse taal maakt men geen onderscheid tussen een emigrant en een immigrant. Beide worden *metanástes* genoemd, eenvoudigweg “migranten”. Zegt dit iets over hoe Grieken aankijken tegen migratie? Of ligt dit eerder aan het feit dat Griekenland van een aloud exportland van emigranten sinds het einde van de 20ste eeuw tevens geëvolueerd is tot een gastland van immigranten? Dat er daardoor bijgevolg geen nood was aan een onderscheid in aanduiding?

Deze bijdrage wil trachten een bondig overzicht te geven van de grootste migratiegolven in de hedendaagse Griekse geschiedenis, de grootste centra van de Griekse diaspora en de verhouding van emigratie tegenover immigratie in dit verhaal. Ik zal daarbij niet stilstaan bij één specifieke migratiegolf, maar de voornaamste migratiegolven uit de hedendaagse Griekse geschiedenis kort overlopen en de oorzaken en gevolgen ervan schetsen. Welke economische en politieke factoren waren (en zijn) doorslaggevend opdat talloze (hoofdzakelijk jonge) Grieken hun vaderland de rug toekeerden en op zoek gingen naar een betere toekomst in het buitenland? Iedereen die al wat gereisd heeft, kan bovendien beamen dat er maar weinig landen bestaan waar zich geen Grieken gevestigd hebben. Waar zit die Griekse diaspora dan vooral?

Diaspora

Het woord *diaspora* heeft een interessante Bijbelse herkomst en een boeiende Griekse etymologie. Het is afgeleid van het Griekse werkwoord *diaspeíro* (“verstrooien”), gevormd uit het prefix *dia-* (“door, uit”) en het werkwoord *speíro* (“zaaien, strooien”). In eerste instantie werd met de diaspora de verspreiding van het Joodse volk na de val van Jerusalem en de verwoesting van de tempel in 71 n.C. bedoeld. Later krijgt het woord een ruimere betekenis: “verspreide, verstrooide bevolking; de gebieden waar deze bevolking woont”.¹ Naast de Joodse diaspora denk ik vandaag dan vooral aan de verspreiding van het Ierse, Armeense en Chinese volk.

Om de Griekse diaspora aan te duiden, gebruiken we in het Nieuwgrieks echter eerder de woorden *απόδημος* (*apódimos*, “hij die gevestigd is in een vreemd land, die ver van zijn vaderland leeft”) of *ομογένεια* (*omogénia*, “van hetzelfde geslacht”, “met een gemeenschappelijke afkomst”). Dat laatste woord gold oorspronkelijk als verzamelnaam voor de Grieken die zich in het buitenland hadden gevestigd, maar later ook voor hun nakomelingen. Hoewel zij tweede of zelfs derde generatie-Grieken zijn in een nieuw land, blijven ze behoren tot hetzelfde ‘Griekse geslacht’. Enerzijds betreft het hier natuurlijk inwoners van gebieden waar al sinds de vroege oudheid een Griekse aanwezigheid was, zoals Zuid-Italië, Klein-Azië of de kusten rond de Zwarte Zee. Dat zijn gebieden waarheen trouwens ook in latere periodes vaak Grieken verhuisden wanneer die emigreerden uit Griekenland. Maar bij de Griekse diaspora rekenen we uiteraard ook *nieuwere* steden en gebieden waar Grieken naartoe trokken in latere tijden, bijvoorbeeld tijdens de Ottomaanse overheersing van Griekenland, of zelfs nog veel recenter. Kortom, de Griekse *diaspora* dekt verschillende bevolkingsgroepen met vaak een eigen historische achtergrond, maar allen delen ze een gemeenschappelijk Grieks element.

In tegenstelling tot het romantische ideaalbeeld dat de geschiedenis van Griekenland – en daardoor ook die van de Griekse emigratie en diaspora – als een continuüm wil afschilderen, ben ik eerder voorstander van een meer nuchtere benadering, die een duidelijk onderscheid maakt tussen de diaspora als gevolg van hedendaagse emigratie (m.a.w. vanuit de moderne Griekse staat) en die uit de oudheid, uit Byzantijnse tijd en uit de periode van Ottomaanse overheersing. Dit chronologische onderscheid brengt ons meteen bij een ander complex probleem, namelijk de vraag wat we doorheen de tijd en

¹ Volgens *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Μπαμπινιώτης Γ. Athene 2012. Aan het einde van deze bijdrage volgt een literatuurlijst van alle geraadpleegde werken.

ruimte eigenlijk moeten verstaan onder ‘Griekenland’ en ‘Grieken’.² Bij de voorbereiding van deze bijdrage werd ik vooral geconfronteerd met de vraag hoe ik ‘hedendaags Griekenland’ zou opvatten: nam ik als uitgangspunt de staat die in 1832 werd gesticht, met de grenzen die toen van kracht waren, of zou ik uitgaan van het land zoals we dat vandaag de dag kennen? Moest ik onder ‘Grieken’ alleen landinwoners verstaan, of *alle* mensen die de Griekse taal spreken of het Grieks-orthodoxe geloof belijden? Hierna zal ik de benaming ‘Grieken’ voornamelijk gebruiken om de inwoners aan te duiden uit het geografisch gebied dat op dat moment de Griekse Staat (Griekenland) omvat, en spreken over ‘personen van Griekse origine’ of ‘Grieks-orthodoxen’ als er verwezen wordt naar bevolkingsgroepen die op dat moment buiten de Griekse staatsgrenzen gesitueerd moeten worden.

De rijke geschiedenis van de Grieken dwong me tevens tot een strikte geografische afbakening: in deze bijdrage zal ik verder niet ingaan op de aloude Griekse vestigingen in Zuid-Italië en Sicilië, noch op de belangrijke Griekse aanwezigheid in havensteden als Marseille, Alexandrië en Cairo, of in steden rond de Zwarte Zee, zoals Constanza (Roemenië), Trabzon (Turkije), Odessa (Krim). Ook het Griekse karakter van belangrijke steden in het Ottomaans rijk, zoals Konstantinopel (Istanbul) en Izmir (Smyrna), moet ik hier buiten beschouwing laten, evenals Cyprus. In plaats daarvan wil ik een kort overzicht geven van de opvallendste migratiegolven vanuit, maar ook naar Griekenland zelf, sinds de oprichting van de nieuwe Griekse staat, en dan vooral vanaf het einde van de 19de eeuw. Het is mijn hoop dat dit globale overzicht bij sommigen de interesse kan wekken om dieper te graven in deze materie.

‘Griekse staat’?

In de Griekse geschiedenislessen leren we dat op 25 maart 1821 de Griekse opstand tegen de Ottomaanse overheersing losbarstte. Na enkele turbulente oorlogsjaren en met de steun van verschillende grootmachten werd uiteindelijk in 1832 op de Conventie van Londen de onafhankelijke constitutionele monarchie Griekenland gesticht. Die nieuwe Griekse staat omvatte bij oprichting niet veel meer dan het schiereiland Peloponnesos, Attica en een deel van *Stereá Elláda* (vasteland Griekenland). Belangrijke gebieden als Kreta, de Ionische en Cycladeneilanden, maar ook Macedonië en Thracië, werden pas

² Wat betreft de lange geschiedenis van ‘Griekenland’ vóór de 19de eeuw, kan ik hierop helaas zelf niet verder ingaan. Een andere bijdrage in dit Tetradio-volume bespreekt wel de diverse benamingen van de ‘Griekse’ bevolkingsgroepen doorheen de oudheid (cf. De Boel).

(veel) later bij het moederland gevoegd. Het is pas na de Eerste Wereldoorlog dat Griekenland min of meer zijn huidige omvang en grenzen bereikt. De Dodekanesos werd zelfs pas na de Tweede Wereldoorlog een officieel deel van Griekenland, door de Vrede van Parijs. Door deze geleidelijke gebieds-uitbreiding nam vanzelfsprekend ook de bevolking van de Griekse staat toe: van ruwweg 800.000 inwoners in 1832 naar circa 5.000.000 in 1920. Ook de toename als gevolg van de bevolkingsuitwisselingen na de *Megáli Katastrofi*³ van 1922 was een mijlpaal in de Griekse geschiedenis (hierover later meer). Men zou bijgevolg kunnen stellen dat tot 1923 de belangrijkste Griekse economie- en cultuurcentra zich buiten het ‘moederland’ bevonden; en dit geldt in zekere mate tot op heden. Aan het begin van de 19de eeuw was de economische en culturele rol van de Griekse inwoners in steden zoals Konstantinopel, Smyrna en Alexandrië internationaal veel toonaangevender dan die van bijvoorbeeld Athene.

Eerste emigratiegolf: vanaf het einde van de 19de eeuw

Op het einde van de 19de eeuw kende de hoofdpijler van de Griekse economie, de wijnbouw in de Peloponnesos, een grote toename. In Frankrijk, Italië en Spanje waren de wijngaarden getroffen door een zeer ernstige epidemie van druifluizen (fylloxeria) en zo werden Griekse boeren gestimuleerd om hun vruchtbare grond aan te wenden om aan de toegenomen Europese vraag naar krenten en druiven te beantwoorden. Gedurende ongeveer drie decennia waren krenten het hoofdexportproduct van de Griekse landbouw. Toen de Fransen het probleem echter min of meer onder controle hadden, kelderden de krentenprijzen. In combinatie met de ernstige economische moeilijkheden waarmee het toenmalige Griekenland te kampen had⁴, zorgde dat ervoor dat in de periode van 1890-1914 bijna een zesde van de toenmalige bevolking (die toen bijna drie miljoen mensen telde) emigreerde, voornamelijk naar de Verenigde Staten en Egypte. Deze emigratie werd aangemoedigd door de Griekse staat, die er een opportuniteit in zag om zijn economie terug op te krikken. Tegen 1912 was deze emigratie echter zo

³ Vanwege de Turkse overwinning op de Grieken in de stad Smyrna (het huidige Izmir), moesten meer dan een miljoen Grieken in 1922 hun geboortegrond ontvluchten. Later vond een officiële uitwisseling plaats van Turkse (moslim)minderheden in Griekenland en Griekse (orthodoxe) minderheden in Klein-Azië, zoals was vastgelegd in het Verdrag van Lausanne in 1923. De overgrote meerderheid van de Griekse vluchtelingen vestigde zich in het Griekse deel van Macedonië, Athene en verschillende havensteden zoals Volos en Piraeus.

⁴ De economie had onder andere zwaar te lijden onder de verschillende conflicten in gebieden, zoals Kreta en Macedonië, die enkele jaren later bij de Griekse staat zouden worden gevoegd.

ingrijpend geworden dat men, wegens een tekort aan arbeidskrachten tijdens de oogst, verplicht was om seizoenarbeiders in te schakelen. Deze arbeidskrachten waren afkomstig uit onder andere Macedonië en Thracië (toen nog delen van het Ottomaanse Rijk).

De meerderheid van de Grieken die tijdens deze eerste grote golf emigreerden, was afkomstig uit Peloponnesos, wat toen grotendeels overeenkwam met de grenzen van de Griekse Staat. Uit gegevens van Griekse Statistische Dienst blijkt dat in de periode van 1891 tot 1924 maar liefst 406.862 emigranten naar de Verenigde Staten trokken (en slechts 24.704 naar elders). In de periode van 1925 tot 1929 viel dat aantal terug tot slechts 46.288, voornamelijk vanwege de drastische beperking van de immigratiequota die de Verenigde Staten vanaf 1921 oplegden (dat, op zijn beurt, was een gevolg van het verslechterend algemeen economisch klimaat). Uit verschillende andere bronnen blijkt dat er tussen 1880 en 1940 in totaal ruim een half miljoen Grieken de Atlantische oceaan overstaken naar Verenigde Staten en Canada, op zoek naar een betere toekomst. Dit cijfer moet wellicht nog naar boven worden afgerond, aangezien er voornamelijk cijfers beschikbaar waren van mensen die de Griekse nationaliteit bezaten, maar niet van emigranten van Griekse origine die geboren waren in de andere Balkangebieden of in Klein-Azië.⁵

Vaak betrof het bij die eerste generatie migranten personen uit de lagere sociale klassen die bijvoorbeeld aan de slag gingen als spoorwagearbeiders, arbeiders aan het Panamakanaal of mijnwerkers. Pas later klommen zij op tot kleinhandelaars, restauranthouders en dergelijke. Velen kampten met enorme culturele aanpassingsproblemen. Een opmerkelijke vaststelling is dat, in vergelijking met immigranten uit andere Europese landen, een aanzienlijk kleiner deel van de Griekse migranten in de Verenigde Staten een permanente vestiging voor ogen had.⁶ Zij voelden zich ‘tijdelijke migranten’. Een uitzondering hierop vormen de personen afkomstig uit grotere steden in Griekenland en Grieks-orthodoxe emigranten uit Klein-Azië. Vooral deze laatsten waren al in contact gekomen met een meer ‘internationale’ levenswijze doordat ze in hun kosmopolitische steden van herkomst (Konstantinopel, Smyrna) reeds met verschillende culturen samenleefden.

⁵ Bijvoorbeeld de Griekse minderheid die in Albanië woonde, of in het Thessaloniki van rond de eeuwwisseling (toen deel van Ottomaans Rijk). Officieel waren deze mensen onderdanen van het Ottomaanse Rijk, maar ze behoorden tot de *millet-i Rûm* (een Grieks-orthodoxe gemeenschap in het Ottomaanse Rijk). Zie Clogg (2002: 10-11).

⁶ Een aangrijpende film over deze aanpassingsproblematiek en de daarmee gepaard gaande zoektocht naar gepaste echtgenotes afkomstig uit het moederland is de film *Nyfes* van Pantelis Voulgaris uit 2004.

Hoewel de hoofdredenen van deze eerste migratiegolf van economische aard waren, speelden ook andere factoren een rol. In een steeds zwakker wordend Ottomaans rijk zorgden, vanaf het einde van de 18de eeuw en aan het begin van de 19de eeuw, het Bulgaars, Roemeens en Servisch nationalisme ervoor dat mensen van Griekse origine die in streken buiten de toenmalige Griekse staatgrenzen woonden, zich daar niet langer welkom voelden en het toen net gestichte Griekenland binnentrokken. Omwille van spanningen over de toekomst van onder andere Macedonië en Thracië, toen nog geen officieel deel van Griekenland, trokken tienduizenden Grieken weg uit Bulgarije. In Roemenië zorgde onder andere de groeiende aversie van vele Roemenen tegen de Fanarioten⁷, die door de plaatselijke bevolking als collaborateurs beschouwd werden, dat vele Grieken wegtrokken uit aloude Griekse centra als Constanza aan de Zwarte Zee. Kortom, in enkele decennia werd het min of meer vreedzame samenwonen van mensen met een verschillende taal en geloofsbelijdenis in de Balkan tenietgedaan door nationalisme en de drang naar een eigen, zuivere staat. Deze vluchtelingen kwamen in relatief kleine aantallen en gespreid over een lange periode Griekenland binnen en vestigden zich er op eigen initiatief, zonder enige georganiseerde hulpverlening van de Griekse Staat. De sociale en economische assimilatie van deze eerste inwijkelingen verliep evenwel redelijk vlot.

Veel minder vlot verliep echter de assimilatie van de vluchtelingen die later in Griekenland toestroomden vanuit Klein-Azië en de Pontus.⁸ Om te ontsnappen aan wrede vervolgingen tijdens het beleid van de Jonge Turken, in het begin van de 20ste eeuw (dus voor het einde van de Grieks-Turkse oorlog in 1921), had een groot deel van de Grieks-orthodoxen de Pontus verlaten en was voornamelijk terechtgekomen in Grieks Macedonië. Aangezien ze door de autochtone bevolking daar vaak als ‘tweederangs-Grieken’ beschouwd werden, ervoeren velen grote aanvaardingsproblemen en verkozen ze daarna te emigreren en zich in de Verenigde Staten en Duitsland te vestigen. Zo had de eerste Griekse emigratiegolf ook een belangrijke geopolitieke oorzaak. Een niet gering aantal van hen, vooral socialistisch ingestelde jongeren, kozen er in de jaren '20 bovendien voor om naar de nieuwe Sovjet-Unie te vertrekken.

⁷ Vooraanstaande, kosmopolitische Christelijke Grieken welke eeuwenlang hogere politieke en bestuursfuncties vervulden in het Ottomaanse Rijk en zo konden uitgroeiden tot een invloedrijke bestuurlijke elite.

⁸ Met ‘Pontische Grieken’ worden in het algemeen alle Grieken bedoeld uit het centrale en Oostelijke deel van de Zwarte Zeekust van Klein-Azië. Vanaf de 8ste eeuw voor Christus stichtten de oude Grieken diverse steden langs de kust van de Zwarte Zee. De streek ligt tegenwoordig in Turkije en grenst aan Cappadocië en Armenië.

Het laatste decennium van de 19de eeuw en het eerste van de 20ste toont daarmee aan hoe emigratie en immigratie uit Grieks perspectief elkaar beïnvloedden en soms samenvielen. Mensen van Griekse origine uit gebieden die toen nog bij het Ottomaanse Rijk behoorden, trokken naar Griekenland, terwijl tegelijkertijd vele inwoners vanuit Griekenland nieuwe horizons opzochten. De geschiedenis van de Pontische Grieken en de moeizame assimilatie van de vluchtelingen uit Klein-Azië vormen een treffend voorbeeld van zo'n 'kruisbestuiving'. Zo bezegelde het Verdrag van Lausanne⁹ niet alleen het einde van de Griekse aanwezigheid in de stad Smyrna (Izmir) en de rest van de Ionische kust en Klein-Azië; de uitvoering van de bevolkingsuitwisselingen die uit dit verdrag voortvloeiden bracht ook een drastische verandering qua populatiesamenstelling in het noorden van Griekenland teweeg. Daar waar op het einde van de Eerste Wereldoorlog slechts een minderheid van de bevolking in Macedonië, dat tegen de tijd van het Verdrag van Lausanne bij Griekenland hoorde, Grieks was, bleek de situatie op het einde van de jaren 1920 omgekeerd te zijn. De populatie van (nu Grieks) Macedonië was overwegend Griekstalig en orthodox geworden.

De eerste massale emigratiegolf neemt rond 1930 af door de wereldwijde economische crisis en de dreiging die voorafgaat aan de Tweede Wereldoorlog. Dat minder mensen gingen emigreren, kwam, met andere woorden, eerder door de verslechterde omstandigheden in de gastlanden en de daaruit voortvloeiende inperking van immigratiequota dan door de verbetering van de levensstandaard in Griekenland zelf.

Tweede emigratiegolf: na de Tweede Wereldoorlog

Zoals bekend, werden na Wereldoorlog II verschillende agrarische Zuid-Europese landen, waaronder Griekenland, de voornaamste leveranciers van goedkope arbeidskrachten voor geïndustrialiseerd Noord- en West-Europa. In de landen van herkomst van die arbeidsimmigranten waren verouderde landbouwsector, kleine percelen en een tekort aan technische uitrusting de hoofdoorzaken van een grote werkloosheid. Dat was ook het geval in Griekenland, een land dat enorm geleden had tijdens de Tweede Wereldoorlog.

⁹ Dit vredesverdrag uit 1923 beëindigde de Grieks-Turkse Oorlog van 1921-1922 en stelde de grenzen van Turkije vast. Voorafgaandelijk aan dit verdrag werd door de Griekse premier Eleftherios Venizelos en Mustafa Kemal eveneens in Lausanne de Conventie inzake de uitwisseling van Grieks-orthodoxen uit Turkije en Turkse moslims uit Griekenland overeengekomen. Ten tijde van de effectieve inwerkingtreding van het verdrag op 1 mei 1923 was het grootste gedeelte van de twee miljoen betrokkenen echter al gevlucht, met name de Griekse bevolking uit het Ionische kustgebied. Zie Clogg (2002: 99-10).

Hoewel de Griekse industrie zich in de jaren 1960 stilaan terug begon te ontwikkelen, kon die de enorme plattelandsvlucht onvoldoende opvangen. Buiten de economische beweegredenen die de Griekse agrarische bevolking massaal richting stad (voornamelijk Athene) duwde, kan men stellen dat er in het algemeen een enorm verschil in levensstandaard was tussen de Griekse stadbevolking en de rurale gebieden, die leden onder de grote achterstand qua onderwijsmogelijkheden, belabberde huisvesting en medische zorgen.

De organisatie van de tweede emigratiegolf werd vooral bepaald door het migratiebeleid van de gastlanden die de arbeiders aantrokken, in samenspraak met het in 1951 opgerichte *Intergovernmental Committee for European Migration* (ICEM).¹⁰ Er namen vooral Grieken aan deel uit gebieden die pas in de loop van de 20ste eeuw bij Griekenland aansloten. Deze gebieden voelden ook het best de impact van de Tweede Wereldoorlog en de Burgeroorlog. Vooral uit Macedonië (en in mindere mate uit de hoofdstad Athene, de Peloponnesos en Epirus) vertrokken talrijke werkkrachten richting West-Europa. Uit gegevens van de Griekse Statistische Dienst blijkt dat in de periode tussen 1951 en 1977 maar liefst 1.289.845 migranten uit Griekenland wegtrokken. Dat maakt deze naoorlogse emigratiegolf veel grootschaliger dan die naar de Verenigde Staten aan het begin van de 20ste eeuw. Men schat dat de tweede emigratiegolf goed was voor ongeveer 72% van de gehele buitenlandse emigratie vanaf de oprichting van de Griekse staat. Bijna één op acht Grieken ging zijn geluk elders zoeken. Al deze cijfers dienen met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden, omdat ze vaak schattingen inhouden betreffende de niet-georganiseerde emigratie. Bovendien is het zeer moeilijk rekening te houden met personen die meermaals emigreerden: vele Griekse emigranten besloten immers na terugkeer uit een eerste emigratieperiode later nog eens werk te gaan zoeken in het buitenland.

Hoewel er ook in de jaren '50 en '60 van de 20ste eeuw Grieken emigreerden naar Verenigde Staten, Canada en Australië, trok de overgrote meerderheid dit keer naar West-Europa. Uit officiële statistieken blijkt dat Duitsland in de periode van 1955 tot 1973 603.300 Griekse migranten verwelkomden, Australië 170.700, de V.S. 124.000 en Canada 80.000; dit voornamelijk in het kader van een streng gereguleerd beleid van de gastlanden inzake arbeidskrachten. Tot 1959 trok, omwille van bilaterale akkoorden tussen

¹⁰ De huidige Internationale Organisatie voor Migratie (IOM). Dit was een intergouvernementele organisatie, met hoofdkantoor in Genève, die bij haar oprichting als hoofddoel had de ontheemden in Europa in de naoorlogse jaren terug naar huis te begeleiden. De IOM is nu uitgegroeid tot een aan de Verenigde Naties gerelateerd agentschap dat een humane en georganiseerde migratie nastreeft.

beide landen, ook een aanzienlijk deel van de Griekse emigranten richting Australië. Na een akkoord met West-Duitsland in 1960 zochten velen dan weer werk in de West-Duitse industrie en in mindere mate België, Nederland en Groot-Brittannië. Het succesvolle migratiebeleid tussen Griekenland en Duitsland zorgde ervoor dat 53% van alle naoorlogse Griekse emigranten in Duitsland belandde. De oliecrisis in de jaren '70, en de daaruit voortvloeiende economische onzekerheid, zorgden er evenwel voor dat deze gastlanden een steeds restrictiever immigratiebeleid gingen voeren.

De naoorlogse emigratiegolf werd ook gekenmerkt door een grote terugkeer van emigranten naar Griekenland. Exacte cijfers zijn moeilijk te vinden, aangezien deze terugkeer pas vanaf 1968 systematisch werd geregistreerd. Men schat dat 30 tot 40% van de geëmigreerde Grieken na een verblijf naar de respectievelijke gastlanden terugkeerde. Factoren die ervoor zorgden dat velen (sommige bronnen spreken van bijna de helft) van deze gastarbeiders terugkeerden naar Griekenland waren de vanzelfsprekende aanpassingsproblemen die gastarbeiders ondervonden in hun gastland, maar ook het herstel van de democratie in Griekenland in 1974¹¹ en natuurlijk ook de economische ontwikkeling van Griekenland na de toetreding tot de Europese Gemeenschap in 1981.¹²

In de nasleep van de Tweede Wereldoorlog werd Griekenland het schouwtoneel van een verschrikkelijke gewapende strijd tussen enerzijds regeringstroepen, gesteund door de westerse grootmachten, en anderzijds aanhangers van de communistische partij. Eén van de meest dramatische gevolgen van deze burgeroorlog, buiten de tienduizenden slachtoffers die gevallen zijn en de enorme materiële schade die werd veroorzaakt, waren de talrijke vluchtelingen voor dit gewapend treffen. Omdat de oorzaken van de Griekse burgeroorlog hoofdzakelijk van politieke en ideologische aard waren, trokken deze politieke vluchtelingen naar 'ideologisch veilige' Oostbloklanden zoals Albanië, Tsjechoslowakije, Bulgarije, Roemenië, Hongarije, of zelfs naar de Sovjetunie. Deze laatsten installeerden zich vooral in Tasjkent en andere steden van Oezbekistan. Het totaal aantal politieke vluchtelingen dat uitweek naar Oost-Europa en de Sovjetunie wordt geschat tussen 75.000 en 100.000.

¹¹ Studentenverzet in de polytechnische universiteit van Athene in november 1973 betekende het begin van het einde van de militaire junta, die Griekenland sinds april 1967 met strenge hand regeerde. In juli 1974 keerde de in Parijs in ballingschap verblijvende Konstantinos Karamanlis terug. Hij behaalde met zijn partij *Nea Dimokratia* in november 1974 een verpletterende overwinning bij de eerste vrije verkiezingen na de junta. Sindsdien kent Griekenland zijn langste politieke stabiliteit uit zijn hedendaagse geschiedenis.

¹² Op 1 januari 1981 werd Griekenland het 10de lid van de Europese Gemeenschap.

Een bijzonder pijnlijk hoofdstuk uit deze burgeroorlog is de al dan niet verplichte *deportatie* van kinderen uit het communistisch kamp, vaak zonder hun ouders; een maatregel met als bedoeling hen ideologisch te behoeden voor een kapitalistische toekomst in Griekenland.¹³

Politieke motieven zetten ook tijdens de militaire junta, die in Griekenland heerste tussen 1967 en 1974, vele mensen ertoe aan het land te verlaten, maar vergeleken met de gevolgen van de Burgeroorlog gaat het hier om een beperkte uittocht.

Voor de meeste emigranten draaide het oorspronkelijk tijdelijke verblijf buiten Griekenland uit op een permanente vestiging in hun gastland. De wijze waarop zij zich stilaan begonnen te organiseren om hun identiteit, cultuur en taal te bewaren is een uiterst interessant verhaal waarop ik hier helaas niet verder kan ingaan. Kort geschetst speelde bij die permanente vestiging in het buitenland een tweestrijd tussen de opeenvolgende Griekse regeringen en de Grieks orthodoxe Kerk. Daar waar de Kerk meer de nadruk legde op het behoud van de culturele identiteit van deze Griekse emigranten, trachtten de politieke actoren een balans te zoeken tussen integratie in hun gastland en een behoud met het moederland. De rol van de honderden Griekse Gemeenschappen in de gastlanden en Grieks orthodoxe kerken verspreid over de ganze wereld is de laatste decennia enorm veranderd, voornamelijk door de ontwikkeling van de hedendaagse communicatiemiddelen en de toenemende mondialisering.¹⁴

Van emigratie naar immigratie: 1989-2004

De daling in emigratie en de toename van terugkerende Grieken creëerde vanaf het midden van de jaren '70 een evenwicht wat migratie betreft. Terwijl de vraag naar goedkope arbeidskrachten in West-Europa drastisch afnam, steeg de levensstandaard in Griekenland zelf aanzienlijk. Met de terugkeer van de democratie in 1974, maar vooral na de toetreding van Griekenland tot de Europese Economische Gemeenschap, werd er stevig geïnvesteerd in Griekenland en boden zich grote opportuniteiten aan. Toerisme werd de meest winstgevende sector, maar andere, arbeidsintensieve branches kenden ook

¹³ Dit thema wordt op een zeer persoonlijke en dramatische wijze weergegeven in de roman *Eleni* uit 1983 van Nicholas Cage (Nikolaos Chatzoyiannis).

¹⁴ Dit heb ik vooral ondervonden als jarenlang actief lid van de Griekse Gemeenschap in Antwerpen. Dezelfde tendens kon ik tevens vaststellen bij andere gemeenschappen tijdens (inter)nationale ontmoetingen. Studies over de organisatie van Griekse Gemeenschappen in het buitenland focussen zich vooral op de stichting ervan (bv. Ventura).

een sterke groei. Het is in die voor Griekenland gouden jaren '80 en '90 dat zich in Griekenland de eerste moderne migranten uit Azië en Afrika begonnen te vestigen. Elke zichzelf respecterende Griekse familie uit de betere kringen kon niet meer zonder een Aziatisch huishoudhulp en ook in de bouwsectoren stroomden goedkope arbeidskrachten toe. Het is met name na het ineenstorten van de Oostblokregimes, vanaf 1989, dat een naar Griekse normen massale en vooral ongecontroleerde immigratiestroom op gang kwam. Verschillende factoren zorgden ervoor dat Griekenland aantrekkelijk was voor migranten, niet in het minst het feit dat het een toegangspoort was naar West-Europa en de Europese Unie. Het was in die jaren dat hedendaags Griekenland voor het eerst echte economische immigratie kende. Hoewel Griekenland op dat moment zelf nog één van de minst op economisch vlak ontwikkelde Europese lidstaten was, ontving het in het laatste decennium van de 20ste eeuw het hoogste percentage immigranten in verhouding tot zijn arbeidsplaatsen. De economische groei, de verbeterde levensstandaard en een hogere opleidingsgraad van de gemiddelde Griek zorgden er in die jaren zelfs voor dat de meeste Grieken slecht betaalde jobs begonnen te weigeren. Deze werden vervolgens gretig ingevuld door nieuwe immigranten, voornamelijk uit Albanië, die echter vaak in erbarmelijke (en illegale) omstandigheden moesten werken. Exacte cijfers zijn hierover moeilijk te vinden, omdat velen illegaal in het land verbleven, maar ook omdat Albanen zich vaak beriepen op een Griekse afkomst (Noord-Epirus). Zij verwierven bijgevolg de Griekse nationaliteit (niet zelden als gevolg van electorale propaganda) en werden niet langer als immigrant beschouwd.

Aan het begin van de 21ste eeuw, en vooral in de periode na de Olympische Spelen van Athene in 2004, keren de zaken. Europa breidt zich uit met niet minder dan tien nieuwe lidstaten¹⁵ waarin volop dient geïnvesteerd te worden. Het drastisch terugschroeven van Europese gelden in combinatie met de aanhoudende ongecontroleerde uitgaven van opeenvolgende Griekse regeringen zorgt ervoor dat de moderne Cassandra's gelijk krijgen en de Griekse economie langzaam maar zeker ineenstort. De rekening die Griekenland gepresenteerd krijgt voor de jarenlange onverantwoorde financiële struisvogelpolitiek is kolossaal. Over de economische en politieke oorzaken van

¹⁵ Op 1 mei 2004 treden Cyprus, Estland, Hongarije, Letland, Litouwen, Malta, Polen, Slovenië, Slowakije en Tsjechië toe tot de Europese Unie. In 2007 treden Bulgarije en Roemenië toe.

wat nu bekend staat als de ‘Griekenlandcrisis’¹⁶ zijn al ontelbare pagina’s volgeschreven en hebben er talloze Europese topontmoetingen plaatsgevonden.¹⁷ Wat zijn de maatschappelijke consequenties voor Griekenland, dat nu al een kleine tien jaar geteisterd wordt door zware economische en maatschappelijke ellende?

Derde emigratiegolf: iets anders dan de vorige twee?

Na de twee eerder aangehaalde emigratiegolven, die aan het begin van de 20ste eeuw en die na de tweede wereldoorlog, die samen voor meer dan anderhalf miljoen Griekse emigranten zorgden, zou men vanaf ongeveer 2010 kunnen spreken van een derde emigratiegolf. Uit een studie die de Nationale Bank van Griekenland in 2016 liet uitvoeren, blijkt dat er vanaf 2008 tot 2016 iets meer dan 420.000 Grieken tussen de 15 en 64 jaar naar het buitenland zijn getrokken, op zoek naar werk. Bijzonder is dat het aantal emigranten in 2013 driemaal zo hoog ligt als in 2008. Dit wijst allesbehalve op een verbetering van de economische situatie.

Allerhande factoren zorgen er ook hier voor dat precies en betrouwbaar cijfermateriaal zeldzaam is. Talrijke Grieken vertrekken als student¹⁸ en vinden na hun studies werk in hun gastland, anderen hebben reeds familie in het buitenland en trekken bij hen in. Gemengde huwelijken, waar de Griekse partner in theorie niet gezien kan worden als een economische migrant, en het feit dat Griekenland deel uitmaakt van de Schengenzone en houders van een Grieks paspoort zich bijgevolg vrij kunnen verplaatsen binnen de grenzen van dit gebied, bemoeilijken nauwkeurig onderzoek.

Als men de huidige emigratiegolf vergelijkt met die van het begin van de 20ste eeuw en die van na de Tweede Wereldoorlog, vallen enkele dingen op. Een duidelijke overeenkomst tussen de drie golven is de relatief lange duur ervan. Ze spreiden zich uit over verschillende jaren, zelfs decennia. De mas-

¹⁶ Vanaf haar aantreden in oktober 2009 kreeg de toenmalige regering van Giorgos Papandreou te maken met grote financiële tegenvallers. De Griekse overheid bleek jarenlang de financiële cijfers ‘creatief’ te hebben aangepast. Alleen met de hulp van de EU-landen en het IMF kon voorkomen worden dat Griekenland failliet ging. De EU en het IMF schoten het land te hulp met leningen, maar in ruil daarvoor moet Griekenland het begrotingstekort drastisch terugdringen.

¹⁷ Zie bijvoorbeeld de Griekse en Europese politieke en financiële actualiteit-overzichts-site: <http://www.greekcrisis.net/>.

¹⁸ Zowel in relatieve als absolute cijfers staat Griekenland aan de wereldtop qua studenten die in het buitenland studeren. Al decennialang sturen vele Grieken hun kinderen naar buitenlandse universiteiten, voornamelijk naar de Verenigde Staten en Groot-Brittannië. De voornaamste reden hiervoor is het lastige toelatingssysteem tot de Griekse universiteiten. Daar waar in het verleden de meeste studenten na hun studies terug huiswaarts keerden, is dit door de benarde economische situatie veel minder het geval.

sale emigratie vindt niet gebald op één moment plaats, zoals dat vaak wel gebeurt als gevolg van bijvoorbeeld een gewapend conflict. In Griekenland lag telkens een zware economische recessie aan de basis, die de kloof tussen Griekenland en meer ontwikkelde landen vergrootte en die mensen ertoe aanzette op zoek te gaan naar nieuwe kansen in het buitenland.

Een groot verschilpunt is dan weer dat de eerste twee emigratiegolven voornamelijk bepaald werden door buitenlandse factoren: de grote vraag naar bepaalde agrarische producten en daarop volgende recessie rond het einde van de 19de eeuw en de nood aan goedkope arbeidskrachten voor de West-Europese industrie na de Tweede Wereldoorlog. Vandaag zijn het daarentegen interne economische problemen en de onmacht (of het onvermogen?) om uit de recessie te geraken die Grieken dwingen te emigreren.

Tijdens de eerste emigratiegolf trokken de mensen vooral naar overzeese gebieden. De overgrote meerderheid was tussen de 15 en 44 jaar oud. Het betrof vooral ongeschoolde arbeiders, landbouwers met een lage scholingsgraad, die in de gastlanden in lagere arbeidsplaatsen terechtkwamen. Bij de tweede emigratiegolf (en vooral tijdens de jaren '60), ging het opnieuw om jongeren tussen 20 en 34 jaar (70% van alle emigranten), vooral arbeiders en werklozen, waarvan zes op de tien uiteindelijk in Duitsland en België werd tewerkgesteld in de zware industrie. Ook hier zien we een verschuiving. Vandaag emigreren vooral hogeschoolden, mensen die vaak zelfs al werkervaring hebben. Zij trekken vooral naar Duitsland en het Verenigd Koninkrijk, maar evenzeer naar de Verenigde Arabische Emiraten, Canada, Australië, en overal waar ze werk vinden. Een aanzienlijk deel van de meest productieve leeftijdscategorie tussen 25 en 39 jaar trekt bijgevolg uit Griekenland weg. Deze groep beschikt over de vaardigheden en het opleidingsniveau om zich vlot aan te passen aan hun gastland en zich te integreren in de plaatselijke maatschappij; iets wat in het verleden vaak moeizaam verliep en voor een terugkeer naar Griekenland zorgde.

De meest recente emigratiegolf brengt bijgevolg een heuse kennisvlucht teweeg, die desastreuze gevolgen kan hebben voor het herstel van de Griekse economie. Daarenboven kampt Griekenland al enkele jaren, en nog het meest sinds 2015, met een buitengewone instroom van economische (en politieke) vluchtelingen uit door de recente crises getroffen gebieden uit Noord-Afrika en het Midden-Oosten. Hoewel de overgrote meerderheid uiteindelijk West-Europa willen bereiken, stranden heel wat van hen in Griekenland. Dat brengt de nodige humanitaire en economische uitdagingen met zich mee. De hierboven vermelde Internationale Organisatie voor Migratie (IOM) noteerde voor het jaar 2014 niet minder 283.532 illegalen richting Europese Unie, waarvan

de meerderheid (170.000) Europa via Italië trachtte te bereiken. In het eerste semester van 2015 stelde men een verschuiving van deze vluchtelingenstroom naar Griekenland vast. Tegen eind 2015 schatte Frontex¹⁹ dat er in 2015 maar liefst 1.820.000 mensen de EU waren binnengekomen, waarvan 872.000 via Griekenland. Door de sluiting van Westelijke Balkanroute in de lente van 2016 en het vluchtelingenakkoord tussen de Europese Unie en Turkije, is er het laatste jaar een enorme afname en stelt men terug een verschuiving richting Italië vast. Hoe dan ook blijft de opvang van huidige en toekomstige vluchtelingen de Griekse en Europese politieke agenda bepalen en uiteraard ook doorwegen op de noodlijdende economie.

Conclusie

Wat ik in dit historisch overzicht heb proberen aantonen is dat migratie sinds de oprichting van de Nieuwgriekse staat steeds een essentieel deel heeft uitmaakt van de Griekse maatschappelijke realiteit. Eigenlijk is de Griekse geschiedenis – of beter, de geschiedenis van de Grieken – een continu verhaal van migratie, een voortdurend uitwisselen van ideeën.

Griekse zeelui dreven al sinds de oudheid handel over de Middellandse Zee en stichtten kolonies op strategische plaatsen, terwijl Griekse bemanningen op olietankers van steenrijke Griekse reders in de jaren 1970 oceanen doorkruisten. Griekse intellectuelen verlieten tijdens de Ottomaanse overheersing Griekenland, trokken naar de culturele centra in West-Europa en kwamen zo in contact met Westerse ideeën en idealen. Talloze Griekse landbouwers en arbeiders gingen op zoek naar werk in mijnen en fabrieken in West-Europa of aan de andere kant van de Atlantische Oceaan. Van de politieke vluchtelingen die gedwongen werden hun vaderland te verlaten keerde slechts een deel terug, vaak pas na jarenlange ballingschap. Tienduizenden jonge Grieken studeren sinds enkele decennia aan buitenlandse instellingen en vestigen zich alsmear vaker in hun gastlanden. Wat vaststaat is dat het kosmopolitisch karakter van de Griek onlosmakelijk verbonden is met zijn geschiedenis.

¹⁹ Frontex is een agentschap van de Europese Unie dat zich toespitst op de samenwerking van de lidstaten van de EU ten opzichte van de gezamenlijke Europese buitengrens.

Bibliografie

- Clogg, R. 2002. *A concise history of Greece*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Close, D.H. 2002. *Greece since 1945*. London: Longman.
- Contogeorgis, G. 1992. *Histoire de la Grèce*. Paris: Hatier, 437-440.
- Gallant, T.W. 2001. *Brief Histories: Modern Greece*. London: Arnold.
- Kaplan, R.D. 1994. *Balkan Ghosts*. New York: Vintage Departures, 233-248.
- Koliopoulos, J.S. & T.M. Veremis 2002. *Greece, the Modern Sequel from 1831 to the Present*. London: Hurst & Company.
- Mestheneos, E. 2002. "Foreigners", in ed. R. Clogg, *Minorities in Greece, Aspects of a Plural Society*. London: Hurst & Company, 179-194.
- Kasimati, K. 2000. "Οι συνέπειες της μαζικής εισροής προσφύγων", in *Η Ελλάδα που αλλάζει*. Athene, 140-144.
- Laliotou, I. 2000. "Οι γειτονιές της ξένης χώρας", in *Η Ελλάδα που αλλάζει*. Athene, 136-139.
- Moschopoulos, G.N. 1997. *Ιστορία του νέου ελληνικού κράτους*. Πρώτος τόμος 1832-1940. Athene.
- Chasiotis, I.K. 1993. *Επισκόπηση της ιστορίας της νεοελληνικής διασποράς*. Thessaloniki.
- Ventoura, L. 1999. *Έλληνες μετανάστες στο Βέλγιο*. Athene.
- Ventoura, L. 2000. "Οι δρόμοι της μεγάλης φυγής των ελλήνων", in *Η Ελλάδα που αλλάζει*. Athene, 145-149.

Geraadpleegde websites:

- http://www.europa-nu.nl/id/viccj7o2p7ug/de_griekse_crisis#p1
- <http://www.kathimerini.gr/865921/article/epikairothta/ellada/to-trito-metanasteytikokyma-twn-ellhnwn>
- <http://www.migrationpolicy.org/article/greece-history-migration>
- <http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/en/2008/10/migration.pdf>
- <http://www.iom.int/countries/greece>
- http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics/el
- http://www.huffingtonpost.gr/lois-labrianidis/-_2408_b_8520596.html
- <http://www.unhcr.org/afr/news/latest/2015/12/5683d0b56/million-sea-arrivals-reach-europe-2015.html>
- <http://www.immigration.gr/2017/01/2016.html?m=1>
- http://government.gov.gr/wp-content/uploads/2017/04/gr_fact_sheet_refugee_print_19_01_2017-2.pdf